

*Марина Павленко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української літератури,
українознавства й методики їх викладання УДПУ*

Теорія літератури і її використання в практичній роботі зі студентами та школярами

Почнемо з того, що теорія і практика – це, так би мовити, дві вічні взаємодоповнюючі протилежності, причому стосується це всіх навчальних дисциплін. І, хочемо того чи ні, від «нудної» теорії нам немає куди діватись, адже так чи інакше на ній ґрунтується багато важливих речей. Інша річ, що ми можемо зробити її максимально цікавою і корисною: що, власне, й намагаємось ми, викладачі, чинити в нашому Уманському педуніверситеті.

Хочеться зупинитись на такій дисципліні як літературознавство, точніше, на двох таких його теоретичних курсах як вступ до літературознавства й теорії літератури. І на тому, як ми зі студентами їх практично застосовуємо. Візьмемо лиш окремі аспекти, зумисне «повисмикувані» з різних розділів, аби показати багатогранність цієї теми.

Промовисто, що перший предмет ми вивчаємо саме на 1 курсі, коли закладаються основи, а теорію – на завершальному курсі (в магістратурі). І ще важливо, що якщо у вступі до літературознавства ми знайомимось із «класичною» версією: тобто з якимись, здавалось би, непорушними законами аналізу тексту, будовою сюжету, мово-стилістичними особливостями тощо, то вже в магістратурі ми, закріплюючи вивчене, водночас вчимося ламати стереотипи й шаблони, бачити речі в усій їхній відносності й різноманітності. І це, я вважаю, нормально: спершу навчись будувати, а потім уже можеш дозволити собі й «руйнувати».

Про що йдеться? Наприклад, найелементарніше. Згідно з класичним розумінням, сюжет неодмінно має складатися з 5 елементів: експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації і розв'язки. І ми це вчимо на першому курсі. Але пізніше ми з'ясовуємо, що письменники, які пишуть сьогодні, тобто в епоху так званого постмодернізму (коли всі сталі цінності й закони піддаються жорсткому перегляду, коли навіть афоризм «Платон мій друг...» перетворюється на «Істина мені дорога, але Платон дорожчий, бо він мій друг...» тощо), часто у своїх творах свідомо ігнорують ці 5 елементів. І що автор зараз може абсолютно спокійно дозволити собі в кінці детективу не назвати імені вбивці, а рушниці – «не дати» вистрілити (мається на увазі тут відомий чеховський афоризм, що якщо в першій дії п'єси на стіні висить рушниця, то в третій дії вона має вистрілити).

Про ці самі речі ми говоримо й на засіданнях нашого університетського літоб'єднання імені Миколи Бажана, куди ходять всі ті, хто пише, або мріє почати писати, або – цікавиться тим, що пишуть інші.

Зрозуміло, багато працюємо ми і з мовою (і на парах, і на літоб'єднанні). Так, вивчаючи багатство нашої лексики, ми вдаємось до різних цікавих практичних вправ. Наприклад, вивчаючи сленг, ми робимо завдання, зумисне переписуючи фрагмент народної казки «на сучасний лад».

Або, враховуючи тезу В.Марка, що аналіз базується на трьох «китах»: знанні тексту, знанні теорії і – постійному практикуванню, ми не просто описуємо якості твору, але й вносимо елемент суб'єктивного сприйняття, і це вже буде *інтерпретація* (дослідницька діяльність, пов'язана з тлумаченням змістової, смислової сторони літературного твору на різних його структурних рівнях). Власне, ми переконані, що інтерпретація — це і є той самий аналіз, але вже на вищому, на досконалішому його рівні, який вимагає більш індивідуалізованого, глибшого прочитання тексту, допомагає виявити смисл досліджуваного літературного явища через відповідний контекст, на фоні сукупностей вищого порядку.

Так, на першому курсі ми робимо просто: або колористичний аналіз, або звуковий, або дотиковий. Також виконуємо «цікаву роботу»: навмисно ставимо собі завдання: написати зумисне хвалебний відгук на твір, або – зумисне «розгромний» тощо. Практикуємо й такі види роботи (на них ми на практиці засвоюємо теорію, не забувайте!): написати варіацію «Курочки ряби» («Кози Дерези»), змінивши жанровий різновид на: детективний, криміналістичний, любовний, еротичний, історичний, філософський тощо.

І саме завдяки інтерпретації маємо сьогодні чимало різних підходів до аналізу художнього твору, які ми вивчаємо вже в курсі теорії літератури.

Окрему розмову можна провадити стосовно складання творів. А це дуже важливо, адже наше вміння цікаво висловлюватись часто є запорукою нашого успіху.

І тут знову прагнемо відійти від офіціозу й канцеляризмів. Прагнемо, звісно, змусити себе *працювати*. Лінь і пофігізм — чи не найбільші гальма прогресу в сьогоднішньому постмодерному світі.

Тут наводимо приклади, як тяжко працювали й працюють над собою класики. Ось Василь Симоненко: серед його, як нам би здалося, ідеальних текстів, добра частина ішла в смітцевий кошик з його ж таки резолюцією: «На металолом!» Ми навіть на лекції зі вступу до літературознавства наводимо приклади його само редагування навіть знаменитих «Лебедів материнства»: спершу було «крокувати» замість «мандрувати», викинуто й риму «сину-Василеві» до «лебеді рожеві», «на металолом» пішли й загалом дотепні рядки: «Виросте у тебе дуже син хороший: буде в нього щастя, та не буде грошей», «Можеш вибрати друга, й дівчину кохану і носить її у грудях мов солодку рану» тощо. Для чого? Та все для того ж — для досконалості!

Отже, навчилися працювати. Наступний пункт нашого «алгоритму» — це вже *безпосередній розвиток фантазії й уяви*. І тут, як нам бачиться, насамперед треба звільнитись від шаблонів. Наше суспільство має дивовижну властивість жити штампами (мабуть, так простіше?). Так, пригадуємо, колись із абсолютно «штампованим» віршем про Докію Гуменну прийшла до нас вперше студентка Людмила Лотецька (Докія

Гуменна в тих віршах була «великою провидицею», яка «дивиться в даль» чи якось так). Щось дуже-дуже шаблонне про кохання (щось мало не на зразок «Люблю, люблю, люблю, без тебе я умру») принесла вперше й тоді ще школярка, Оля Михальченко... Коли вони позбулися штампів (їх треба було тільки скерувати — і вони зробили це легко й невимушено), ми дізнались про них як про дуже цікавих поеток. І це ж стосується не лише тих, хто пише, але й тих, хто доносить дітям художній твір, тобто вчителів! Зрештою, стосується всіх.

Для чого писати про Україну, якщо ти будеш повторювати слова, сто разів і краще вжиті до тебе? — запитуємо ми в таких випадках. А може, твоя Україна зовсім не калинова (в твоєму дворі не росте цей прекрасний кущ) і не солов'їна (коли ти їх востаннє чув?), а — наповнена жовтими тюльпанами, посадженими мамою у твоєму дворі? Так от — хай вона буде тюльпанова, хай буде засаджена картоплею, але — ТВОЯ Україна, така, як ТИ її бачиш.

«Якого кольору сніг?» — запитали колись якогось поета. І він сказав: «Тільки не білий!» «Чорний сніг» — прочитали ми у сучасного поета, зраділи оригінальності й назвали це оксюморон. «Це не оксюморон, якщо це стосується Донбасу!», — одразу ж парировав наш учасник і талановитий поет Олександр Шаболдов, який приїхав до нас із окупованої Луганщини, — Бо там сніг ТІЛЬКИ чорний, від диму шахт!» Таким чином, образ розростається, міняється, набуває нових значень.

Для розвитку уяви ми, звісно, використовуємо найрізноманітніші завдання:

—«Позмагаємося з Рильським»: коли в рядках класика на місці пропущених епітетів вставляємо свої;

—«буриме» — вірш на задані рими;

—твір-мініатюра, який би ще й обігрував кілька зумисне заданих слів (Найкolorитнішим прикладом тут є випадок, коли в Англії на конкурсу треба було використати слова: «Королева, Бог, секс і таємниця» і хтось написав: «Боже! Я вагітна і не знаю, від кого!», — вигукнула королева»);

—«поетичний вінегрет»: коли одні учасники пишуть на аркушиках прикметники, другі — іменники, а треті — дієслова, і потім в довільній формі, мов у калейдоскопі, все складається до купи й утворюються нові цікаві теми для натхнення;

—«Мед і колючки» — коли ми навмисно або тільки хвалимо вірш котрогось з учасників, або — навмисно (коли це як гра, то це не образливо), — тільки гудимо.

Втім, завдання — то вже інша, окрема тема. Ми ж хочемо тільки сказати, що тут зовсім неважливо стати письменником. Хоч і такі приклади маємо в нашому педуніверситеті (Софія Кривовська, Віталій Олексієнко, Юля Гончар, Оксана Луцевська та інші) й дуже ними пишаємось. Але вміти ВІДЧУВАТИ слово, вміти ним користуватись, вміти, за В.Сухомлинським, «знаходити СВОЄ слово», вміти творити з нього дива — це, мабуть, не менш важлива мета, причому освоїти її варто, погодьмось, не тільки філологам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Барі Пітер. *Вступ до теорії: літературознавство та культурологія.* — К.: «Смолоскип», 2008. —358с.
- 2.Галич О., Назарець В., Васильєв Є. *Теорія літератури: Підручник.* — К., 2001.
- 3.Марко В.П. *Аналіз художнього твору.* — Київ: «Академвидав», 2013. — 280с.
- 4.Пахаренко В. *Українська поетика.* — Черкаси: «Відлуння-Плюс», 2009. — 690с.